

EN MER SAKRAMENTAL FILOSOFI

ET INTERVJU MED FR. ARNFINN HARAM

Av Helga Forus
& Hilde Vinje Sekkesæter

Fr. Arnfinn Haram var tidligere prost i Den norske kirke, men konverterte i 1998 til katolisismen og er i dag katolsk prest og dominikanerbror ved St. Dominikus kloster i Oslo. Haram er ellers kjent som en aktiv samfunnsdebattant, og er fast spaltist i *Klassekampen*. I 2009 utkom *Tre florentinarar*, en samling av hans tidligere publiserte essay og artikler.

Hva forårsaket at du gikk fra protestantisme til katolisisme?

Man kan aldri gi et helt korrekt svar på det selv, for man ser bare ting i sitt eget liv. Jeg tror det for mitt vedkommende var en katolsk orientering som lå der fra begynnelsen av. Da jeg fikk et bevisst forhold til kristendom – jeg vokste jo opp i et ateistisk hjem, da blir man jo ofte mer bevisst på ting og får mer markerte standpunkter – så var det det katolske anlegget til ting som lå der. Og det hadde jeg med meg under studiene. Det var ikke slik at jeg plutselig snudde, det var i grunn det som var retningen hele veien. Hvis jeg skal sette ord på hva jeg sympatiserte med, var det først og fremst at katolisismen er mer autentisk, har større kontinuitet, mer historie og større bredde. Den er mer opprinnelig. Eller om man vil si det mer verdifulle: Katolisismen har lengst historie, størst tradisjon, størst bredde – mest substans. Kort sagt har katolisismen mye større realitet og spennvidde enn den protestantiske.

Sett i forhold til filosofi, hvor vil du plassere deg innenfor filosofien? Hvilke filosofer er viktigst for deg?

Jeg er nok først og fremst realist. Jeg tror det finnes en analogi mellom virkeligheten, og Gud og det guddommelige. Jeg er like mye platoniker som aristoteliker. Den platonske arven fra Augustin og Dionysios er grunnleggende i kristendommen,

men samtidig er det noe med Aristoteles som svarer til den mindre platonske kristendommen vi har fra jødedommen, nemlig synet på skaperverket: den empiriske, materielle verden som meningsfull og god. Og ikke kun som en slags skygge. Den gir på et vis en kontakt med den erfarne, empiriske virkeligheten som jeg synes er verdifull. Men selve det at det er en åndelig virkelighet, som gir seg til syne gjennom det materielle, er for meg grunnleggende viktig. Det platonske synet på virkeligheten, at det synlige er et sakrament, er en slags gjengivelse av det åndelige. Det er ikke slik at det synlige blir mindre viktig og kun forstås som en passasje. Tvert imot så gir den usynlige verden det synlige fylde eller dybde – det gjør det konkrete enda mer mettet. Det gjør ikke den fysiske verden flyktigere, men det fyller den med innhold. Dette mener jeg er bakgrunnen for kunsten – jeg ser på kunsten som et forsøk på å uttrykke det uutsigelige gjennom en symbolistisk virkelighetsforståelse. Det mener jeg fortsatt ligger til grunn for krisen i kunsten i dag; man har ikke lenger noe *poiesis* i tilværelsen. Og da blir det bare et spill med effekter. Men selve det poetiske, kunstneriske uttrykket har brutt sammen. Så for å gjenreise kunsten, og også religionen og virkelighetsforståelsen som meningsfull, tror jeg på en form for kristen platonisme: middelalderens realistiske symbolisme og middelalderens virkelighetssyn. Likevel tror jeg at det var nødvendig med en *katharsis*. Opplysningstiden gjorde at ting ble veldig statiske. Med en ren symbolistisk forståelse blir alt kun statiske symboler. Det blir ikke noe syn for forandring og utvikling, ikke minst på det samfunnsmessige planet. Det som har skjedd i filosofihistorien var nødvendig: Det ristet på den veldig symbolistiske og statiske forståelsen. Men grunnleggende likevel vil jeg si at en symbolistisk-realistisk forståelse av virkeligheten – den er der – og der

står jeg veldig sterkt. Hvis vi ser mer teologisk – en mer sakramental filosofi. Det er min filosofi. Jeg ser også på kunsten som et sakrament. Gjennom synlige uttrykk – både billedlig, musisk og poetisk – prøver den å si noe dypere som korresponderer med en søken, med *eros*. Det er en lengsel, en søken i tingene. Det er veldig viktig i den grad jeg har en helhet i min egen filosofi.

I «Dikt og daglegliv», hentet fra din faste spalte i Klassekampen, sier du deg enig i at poesien i stor grad er blitt en religionserstatning, og skriver at kunsten gjøres om til religion og religionen gjøres om til «kunst»: Kunsten er blitt det som skal møte menneskets lengsel etter mystikk og irrasjonalitet, og gir det sekulære mennesket muligheten for et «emosjonelt lyft i ny og né». Samtidig betraktes religionen på avstand, og de protestantiske kirkene er blitt stadig mer attraktive som konsertlokaler og gallerier, enn som steder for bønn og kultus. Vil du si dette er et symptom på at en tilværelse uten tro på Gud ikke rommer en fullstendig forståelse av mennesket? Trenger mennesket religion?

Jeg vil ikke si det er enten eller – det er bedre å ha én form for åndelighet enn ingen. Men det ville være sunt om man hadde fulgt den åndelige driven lenger. Personlig synes jeg at å ha kunsten alene som religionserstatning blir litt patetisk. Kunsten kan ikke mestre alt, den kan ikke bygge ritualer på samme måte. Det blir litt kvasi, for det kan ikke være mer enn det faktisk er. Det er noe som ikke kommer fram, det er noe utilstrekkelig, funksjonelt sett. Man legger heller ikke nok merke til at kunsten alltid fører lenger – man tør ikke å følge invitasjonen videre. Og etter mitt syn ser man ikke at kunstens grunn – en form for metafysisk begrunnelse – også er nødvendig for kulturen og kunsten. Jeg tror vi i dag erkjenner behovet – filosofisk – for en metafysikk. En av de store manglene ved vår kultur er den totale fortrenningen av metafysikk og den manglende ferdigheten til å tenke. Det metafysiske vakuemet i kulturen er veldig stort, men man begynner å erkjenne det. Om man ser mer funksjonelt på det, ser man også at behovet for det rituelle og det kultiske er der. Det kan jo bryte seg mange slags veier: Noen religionssosiologer eller religionsvitere vil si at mengden av religioner er konstant i et samfunn, at det bare popper opp på forskjellige måter. Men når det ikke er erkjent som religion, blir det kjøpere. Uansett hvor ekstatisk du er i en erstatningsreligion, blir det dårligere enn det kunne ha vært. Så jeg tror vårt samfunn kanskje trenger en sånn sekstiåtter-religion som human-

etiske seremonier. Jeg mener at dette nok må være der for folk som trenger det, men jeg ville aldri synes det var tilfredstillende. Det blir en veldig borgerlig form for ritualisme. Diktlesning og felespill, jeg synes det er litt patetisk og gått ut på dato.

Hva med alternativ religion?

Enhver form for spiritualitet er bedre enn ingen. Men jeg synes den blir for bløt, for individualistisk og veldig terapeutisk. Det blir ikke noe særlig kraft av det, for man har ingen doktriner og ingen skikkelige ritualer. Det glir hele tiden ut mellom hendene. Man kan kanskje si at det er litt av hensikten, men en ting som er for u håndterlig har ikke noe særlig funksjonsevne over tid. Det blir for diffust og slapt.

Mener du den religiøse overbevisningen er forankret i en generell grunnholdning til verden eller er det hovedsakelig basert på kraften i det bedre argument? Kan man forankre troen på Guds eksistens i logiske gudsbevis alene?

Jeg tror det er veldig sammensatt. Jeg tror ikke på en helt nøytral sannhetssøken – en abstrakt tenkeboks. Å komme fram til en konklusjon om at Gud finnes er ikke noe som skjer gjennom resonnementer alene. Det skjer gjennom intuisjon og erfaring. Men det er en intellektuell bearbeiding også; det er resonnement, klar tenkning og refleksjon. Men abstrakt logikk er ikke nok. Gudsbevisene har aldri, slik jeg har forstått, vært oppfattet som bevis i moderne og naturvitenskapelig forstand. De er heller sterke *indisier*. Man kan si at det er litt uforsiktig. De er sterke indisier på en guddommelig virkelighet, slik ser jeg gudsbevisene. Bevis i vår kultur blir ikke bare sett på som logiske resonnementer, men bevis er i vår kultur blitt ensbetydende med det rent naturvitenskapelige, verifiserbare, eksperimentelle – ja, det positivistiske. Det kan jo si oss en god del ting, men jeg tror ikke det sier alt om livet. Så om du med bevis mener et helhetssyn der du sier at mange ting tyder på at det er en høyere realitet, da ville vi i den forstand si at det absolutt er aktuelt. Jeg tror imidlertid ikke at du klarer å danne deg en personlig overbevisning bare ved hjelp av slike beviser, det skjer gjennom at du tar visse grunnleggende valg.

Du sier at det religiøse er et uttrykk for en grunnleggende menneskelig essens. Men hvordan kan man bevege seg fra en generell religiøs posisjon til en posisjon tilknyttet en bestemt religion?

Skal du gå i retning av religionen må du overskride kulturelle klisjeer og fordommer, og tilegne deg kunnskap. Deretter tror jeg du må gjøre et valg: Du må velge tradisjon. Der er jeg litt postmoderne, jeg tror ikke på en allmenn universalitet som ligger der når du åpner vinduet. Man kan bare forstå verden og det universelle gjennom spesifikke tradisjoner. Alt er språk i en viss forstand. Man må gjøre et valg for hva man synes er mest plausibelt av tradisjon. Jeg ser på tradisjoner som en overlevering av ferdigheter. Og der igjen ser jeg at religion er en mer omfattende filosofi, litt mer som filosofien var i begynnelsen, det var en *praxis*. Det var en visdomslære, og det synes jeg er veldig viktig. Og religionen er helt klart en *praxis*. Teologi, bønn og askese... slik var det allerede tidlig i den antikken filosofien. En filosof var også en asket. Du formet livet ditt etter søken etter visdom og innsikt. Så man må velge det man mener er den mest konstruktive tradisjonen. Man kan prøve seg fram, for visdom er også å handle. Hvis man vil finne ut av for eksempel kristendommen eller islam, så må man sette seg inn i det, praktisere det og forholde seg til det. Man må overskride det totalt private – det er dét som er problemet med New age og lignende: Hver person skal ha sitt språk. Det kan jo bli en deilig opplevelse, men det er jo helt ukulturelt. Det er veldig impotent, det blir som å ta tabletter: Man tilfredsstiller behov, men det skaper jo ikke noe *egentlig*. Skal man ha fart på sakene, må man velge en tradisjon som er forpliktende og som ikke bare er en forstørrelse av en selv. Da må man ha visse doktriner, autoriter, riter og tradisjoner. Der har du kristendommen, selvfølgelig: Du har doktriner, liturgi, ritualer, hierarki, veiledere, klosterliv, asketiske tradisjoner, kirkefedrene. Dette tror jeg må til for å finne ut av kristen tankegang, eventuelt også islamsk eller jødisk, det er jo nokså likt når det gjelder akkurat dette. Selvsagt vil jeg som kristen si at dette er en sannhet som åpenbares, men når du tilegner deg den skjer det gjennom utprøving. Dette gir en mening. Det er en postmoderne *approach*: praksis, språk, tradisjon og en konkret overlevert historie en velger å bruke som en vei.

I hvilken grad opplever du deg selv forpliktet til å støtte opp om den katolske kirkens dogmer? Er troen din knyttet opp til et personlig fortolket forhold til Gud, eller er dette forholdet underordnet kirkens fortolkende autoritet?

Jeg føler meg absolutt forpliktet. Det skulle man tro virker veldig innsnevrende, men jeg synes hel-

ler at når man får et bevisst reflektert ståsted, så ser man mange ting. Hvis du lærer å tenke, må du også ha en plass. Nesten enhver form for tradisjon, dannelse, metode eller måte å tenke på er bedre enn ingen. Ingen tenker helt ute i lufta, du følger en dannelse, du blir lært til å tenke på en måte. At jeg har tilegnet meg det katolske *etos* når det gjelder tenkning, har gitt meg ferdighet til å forstå veldig mye. Jeg tror også at min innsikt i livet ikke bare er basert på det filosofiske. Jeg tror også på en åpenbaring som ligger i forlengelsen av det jeg finner gjennom min egen søken. Jeg tror på en åpenbaring, og jeg tar trossmessig stilling til den. Men jeg føler ikke dette som innsnevrende. Sånn er det jo ikke ellers i livet – du har visse verdier. Du kan ikke si at du har visse grunnleggende og moralske prinsipper, og at dette innsnevrer din livsutfoldelse, visdom eller innsikt. Visse ting er grunnleggende viktige for mennesket. Det er ikke noe hinder for videre innsikt, det er bare sånn det er. Jeg tror det er bedre å ha eksplisitte prinsipper enn implisitte som en gir ut for å være uten trossmessig standpunkt. Jeg tror det er et element av tro i alle former for tenkning.

I essaysamlingen din gir du i flere tekster uttrykk for at diskusjon tilknyttet religiøse temaer synes å foregå på sekulære premisser. Hvilke premisser mener du må ligge til grunn for å diskutere spørsmål om Gud når man diskuterer med utgangspunkt i ulike og kanskje fraværende syn på Gud?

Der er jeg nok litt nyhabermasiansk. Riktignok er det noen som prøver å si at her er Habermas blitt litt bløt, fordi han sier at den offentlige diskursen også må omfatte den religiøse. En stund tenkte man at en er nødt til å oversette religiøs diskurs til sekulær for å være med i den offentlige. Det synes jeg er bullshit. Igjen, det har kanskje noe med min postmodernitet å gjøre, at verden består av mange språk. Men det er tross alt *språk*, og alle har rett til å være med. Store språk som religion, som har skapt veldig mye av den offentlige arenaen som omgir oss: akademien, skolene, tekstene, bøkene, bildene... Plutselig skal alt forsvinne. Skal du lære deg å snakke esperanto for å være med? Det godtar jeg ikke. Jeg synes det er uhøvisk adferd. Hvis moderne filosofer er blitt så fordømt udugelige at de ikke lenger tør å lære et religiøst språk, så er de etter mitt syn arrogante og trenger en skikkelig snert. Religiøst språk er jo mer tilgjengelig enn filosofiske avhandlinger. De er fullstendig utilgjengelige, bortsett fra for en liten komité. Det religiøse språket er historisk sett det allmenne språket. *De facto* i verden i dag er det et veldig vanlig språk for

å uttrykke mening, tanker, etikk, følelser, *whatever*. Så det må man bare vær så god å lære seg.

Selvfølgelig må de religiøse også lære seg andre språk. Det finnes mange verdifulle språk som har vært i opposisjon mot religionen. Det oppstår noe interessant av det også. Jeg må forsøke å sette meg inn i ikke-religiøse språk. Jeg tror ikke alle former for gjensidig forståelse bare har å gjøre med begreper og ord. Det er mange ting – å lære hvordan jeg lever, hvilken praksis jeg har, menneskelig forståelse. Jeg er ikke bare diskurs. Men jeg tror i en verden som vår må vi alle lære mange forskjellige språk. En som bare vil snakke sunnmørsdialekt kommer ikke så veldig langt. Verden er større. I dag må alle prøve å forstå et mangfoldig språkunivers.

Det oppleves kanskje litt som en ulv i fåreklær når en katolsk munk snakker varmt om Habermas, den bereddomsfrie debatt, og en pluralistisk, tolerant og åpen offentlig sfære. Finnes det ikke, teknisk sett, en tilsynelatende motsetning mellom å være tilsluttet en dogmatisk religion og samtidig argumentere for en pluralistisk offentlighet?

Nei, jeg vil ikke si det. Å tro at man har kvittet seg med alle dogmer, er en illusjon. Jeg er en tilhenger av eksplisitte dogmer, men du må leve i en pluralistisk kultur. Det er kanskje nytt ikke bare for de kristne, men for de sekulære også. Vi har i veldig høy grad tenkt helhetkultur. Før det hadde man jo en annen situasjon igjen; i antikken var det jo et samspill. Så har man hatt de kristnes kultur, og deretter har man i et par-tre hundre år prøvd å stable på beina en alternativ felleskultur som skal være sekulær og ikke ha de kristne dogmene. Men den har jo sine dogmer. Jeg er tilhenger av det eksplisitte. Så hvis jeg bruker Habermas, er det fordi jeg synes han har sagt noe vettig, rent pragmatisk. Hadde han ikke sagt dette, hadde han ikke vært noe alternativ for meg.

Spørsmålet om arv og miljø er i vinden for tiden. Hvordan kan spørsmålet om Gud og generelt det immaterielle utelukkes fra en debatt om menneskets beveggrunner for handling?

Det kan jo ikke utelukkes. Det metafysiske underskuddet jeg har nevnt – dét er det store spørsmålet i det norske samfunn. Men også i antropologien – Hva er mennesket? Det har lenge vært ikke-tematisert i politikken og i politiske resonnementer. Men man går på tomgang, fordi man har mistet det som *egentlig* er fundamentet for alt engasjement. Nemlig menneskets liv. Antropologien – hva

er et menneske? – har vært veldig svevende. Hva er egentlig mennesket: bare et sosialt produkt, bare et evolusjonært produkt? Først og fremst synes jeg det er veldig verdifullt at dette spørsmålet kommer opp, i nær sagt uansett hva slags versjon og uansett vinkel. Men jeg tror ikke en i det lange løp kan finne ut av det uten å trekke inn religiøs tradisjon. Kanskje man kan gjenoppdage at vårt menneskesyn i stor grad er basert på et religiøst fundament. Når det begynner å komme inn alternative synspunkter – naturalistisk, evolusjonær tenkning – hva er da grunnleggende for menneskets verdi, ansvar og frihet? Jeg tror de spørsmålene kan stilles nå. Derfor ser jeg positivt på *Hjernevask*. At det får lov til å tematisere ting som kristendommen og andre religioner lenge har trodd; at det er noe som er naturlig. At ikke alt er sosiale konstruksjoner. På den andre siden – mennesket er ikke bare predestinert heller, det er et åndelig vesen. Det kan velge. En fornyet debatt omkring disse tingene – frihet, programmert natur, i det hele tatt *hva er mennesket?* – er veldig positivt. Det har kommet litt støy inn i det veldig harmoniserte, norske konsensus-samfunnet. Jeg synes det er veldig nyttig. Når det begynner å bli litt bråk og litt oppbrudd, da er det lov å komme til orde med ting som lenge har vært fortrengt fra alle kanter. Det åpner opp. Det er bra at Eia tramper litt inne i Glassmagasinet som en elefant.

Tror du det er mulig å ha et samfunn uten religion?

Nei, det tror jeg ikke. Å utslette religionen fra alle nivå – både fra individet, forståelsen av individet, den menneskelige personen, kroppen, konstitusjonen vår – tror jeg ikke er mulig i det lange løp. Men vi er i en samfunnsfase, vil jeg si, hvor jeg ikke tror at man må reintrodusere religionen som helhet for at mennesket og samfunnet skal fungere. Min policy er ikke å prøve å gjenskape et religiøst orientert samfunn. Jeg tror verken det er mulig eller ønskelig. Jeg tror i det hele tatt mindre på at livet blir levd ut i rammen av storsamfunnet. Der er jeg nok litt avantgardist. Det finnes religiøse, i alle fall kristne og muslimer, som vil tilbake til den religiøse helhetkulturen, fordi «religion er grunnleggende viktig for hele samfunnet». Jeg vil si den er det, men jeg tror ikke det er noen vei tilbake til et religiøst organisert samfunn. Vi må videre. Men det gjelder også det sekulære. Det sekulære henger litt fast i at vi kan klare å etablere et stort helhetssamfunn uten religion eller der religion er i privatsfæren. Man henger fast i troen på at det

er dette store rammesamfunnet som er den viktigste arenaen. Det er veldig få som i dagens Norge ser både fra religiøs og ikke-religiøs side. Jeg tror på mange mindre samfunn, som pragmatisk sett gjennom historien har fungert gjennom mange forskjellige større rammer: Imperier, stats- og nasjonalsamfunn og så videre. Jeg tror i framtiden vil mindre samfunn – som kirkene, moskeen, synagogen, tempelet eller hva det kan være – som livsrom bli veldig mye viktigere. For det er så veldig mange ting som dekonstruerer nasjonale samfunn. Så jeg tror livet blir utfoldet i mindre enheter, som også kan være store. Se på den katolske kirka: én milliard mennesker. Det finnes andre samfunn enn nasjonalstaten og det sekulære, dét er det ene jeg vil si. For det andre må man lære seg at det vil være andre typer samfunn enn sitt eget, en må lære seg å leve sammen med dem, og det må også være plass for folk som vil leve og legge til rette sitt liv ut ifra ikke-tro, ateisme eller agnostisisme. Men det er nødvendig at den religiøse erfaringen, historien og livsutfoldelsen også kollektivt får plass i samfunnet. Jeg tror ikke religion skal overta samfunnet igjen, men den må slippe til. Og den må også gi plass for andre. Jeg tror de andre også har litt positiv betydning, at det er sunt. Selvfølgelig tror jeg det er bra at man tror på Gud. Men samtidig, at det finnes ateister, er et uttrykk for at mennesket har lov til å finne veien selv. Jeg har ingen visjon om å fortrenge og forby.

Ingen snikkatolisering?

Absolutt ikke. Jeg tror ikke bare at det ikke er realistisk, men jeg har heller ikke noe ønske om det. Rett og slett. Så lenge denne verden står, må det være plass for folk som ikke tror på Gud og kulturer bygd opp rundt det – akademier, skoler, kulturer, *you name it*. Men også for religiøse kulturer. Jeg tror vi har godt av å leve sammen. Men da må man komme seg forbi troen på at det skal finnes én storløsning, enten den er religiøs eller sekulær. Der føler jeg at man ennå står litt i stampe. Jeg ønsker at religion skal være sterkt til stede, men jeg pretenderer ikke at den skal ta over. Jeg vil heller ikke bli overtatt av Lars Gule. Han er en klok fyr, men jeg vil ikke bli overtatt av noen andre. Vi må alle være maksimalt med. Man kan si at da blir det konflikter og bråk, men det må vi bare takle. Det er mitt syn.

Hvor tror du den radikale ateismen henter sin aggresjon fra?

Det tror jeg er rett og slett fordi religionen er litt som «He's dead but he won't lie down». Religionen er slutt, men så er den ikke slutt likevel. Jeg tror det skaper en enorm frustrasjon hos en del folk. Fra bloggsfæren til akademia – leser man den norske bloggsfæren kan man bli fullstendig mørkeredd, ikke at jeg har gjort det så mye, men likevel nok. At religionen kommer tilbake i det offentlige rom tror jeg skaper en veldig aggresjon. Så kan det også være en forskjell på Amerika og Europa. Mulig at det har vært viktigere i Amerika og at det er en mer utsatt tilværelse å være ateist i Amerika. Skjønt, jeg kjøper ikke helt den, en finner jo hele spekteret i USA også. Mulig at ateismen har vært litt mer fortrengt der enn her. Men i alle fall tror jeg summa summarum at det er et uttrykk for at man ikke forstår, og reagerer med veldig temperatur på at det fortsatt finnes gudstro i form av offentlig utfoldet religiøst liv. Det virker nok veldig skremmende på veldig mange. Jeg merker det i Norge generelt sett, at det er litt hysteri, at det er en feber omkring religionsdebatten. Så jeg anbefaler at man tar en febernedsettende og forsøker å forstå tingene litt.

Hvordan mener du dagens velstand- og velferdssamfunn styrer menneskets mulighet for religiøs tro? Begrenser samfunnet de mulige religiøse aspektene ved mennesket?

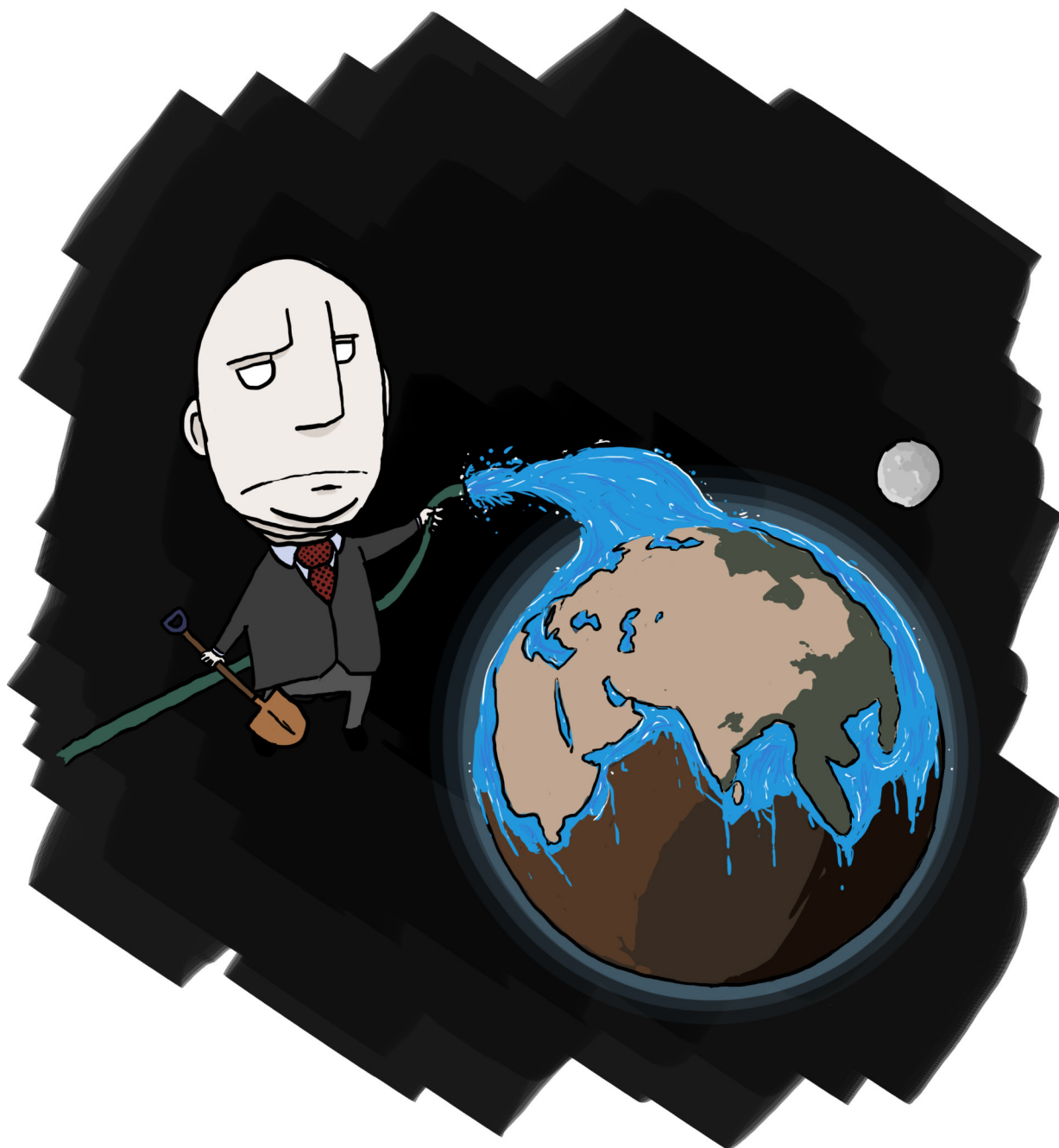
Det norske samfunnet er verken spesielt filosofisk eller teologisk stimulerende. Det begynner å åpne seg nå, men det har lenge vært veldig reduksjonistisk. Veldig konsensusorientert og preget av at nå har vi liksom funnet en form som er på toppen og der trenger vi ikke religion, ikke annet som privat religion. Og vi trenger ikke så mye annet heller, enn en kardemomme-etikk. Jeg får alltid litt fnatt, dette vekker igjen mine motkulturelle vibber. Forestillingen om et så lykkelig lite, både afilosofisk og areligiøst samfunn.

Du er litt som en romantiker, Sturm und Drang-aktig.

Jeg er litt mer *Sturm und Drang*. Skal jeg si noe mer om min filosofiske profil rent personlig, så er jeg helt klart litt romantiker. Jeg holder på å skrive om og studere litt N.F.S. Grundtvig og John Henry Newman, en engelsk kjent konvertitt og teolog, som kanskje blir kanonisert nå i år. Mye av det jeg har sagt her er preget av det. Romantikken er en protest mot både Kant og Hume. Men samtidig skjønner den at vi ikke bare kan sveive videre på den gamle metafysikken. Det var en del dimensjoner som forsvant i opplysningstiden, som man

får fram igjen. Og igjen sansen for tekster, symbolisme, det intuitive, og ikke minst det estetiske, det er viktig i min filosofi. Det ligger jo igjen i det platoniske og i det nyplatoniske. Skjønnheten er ekstremt viktig som erkjennelsesform. Så det er mye av romantikken, og dermed litt *Sturm und Drang*. Der har du også det norske samfunn, et samfunn som er blitt så utrolig beskyttet og beskyttende. Det hindrer etter mitt syn det filosofiske liv. For

i all filosofi må det være et element av *Sturm und Drang*. Litt eksistensialisme, strøm og svermeri. Jeg synes ikke det norske samfunn stimulerer til det store suset, verken filosofisk eller religiøst. Det er *too good to be true*-landet. Litt urettferdig, men hvis du spør meg slik du gjorde nå, synes jeg det er veldig bra om man får litt mer høytrykk og lavtrykk inn fra vest. Det tror jeg vil være bra.

Illustrasjon: Trym Rødder